

Pragmatism si democrație în contextul “educației de tip nou”

Abstract: *The aim of this paper is to summarize a series of specific arguments for Dewey's "new type of education" representing a new beginning for the way in which democracy should be applied into all the spheres of social and political life, and especially in education. The pragmatic conception of knowledge is enriched in the Dewey's view by a social dimension impossible to ignore. If the pragmatism insists on the idea of knowledge as a tool to adapt to the environment, and if the human environment is essentially social, then knowledge has a fundamental social dimension, which must be taken into account in organizing education. Therefore, from a Deweyan perspective, education in a democratic context must try to be integrative in regard to societal particularities.*

Key words: *democracy, education, pragmatism, liberalism, experience,*

John Dewey¹(1859-1952) este una din marile personalități ale filozofiei secolului trecut și, fără îndoială, este un reprezentant de prim rang al întregii filozofii americane. Școala de la Chicago, printre fondatorii căreia s-a numarat, a influențat gândirea filozofică americană pentru mai bine de jumătate de secol. Dewey este considerat, pe lângă un teoretician prestigios, cel mai reprezentativ exponent al pragmatismului, autorul “educației de tip nou”² și totodată fondatorul liberalismului în

educație. Conceptele utilizate de autor, precum cel de experiență, educație, libertate sau democrație, încadrează teoria și practica educației sale în interiorul doctrinei liberale. Din această perspectivă, voi încerca să văd în ce

masură valorile și principiile liberale sunt explicit sau implicit formulate în conținutul operei “celui mai mare filosof al educației.”³ Această incursiune nu are un scop istoric propriu-zis, ci dorește să identifice rădăcinile intelectuale ale principiilor democratice în educație care sunt astăzi utilizate pe scară largă.

Magdalena Miu

Doctorandă SNSPA, Facultatea de Științe Politice

Conceptele centrale ale gândirii deweyene.

Temele prezente în gândirea lui Dewey, și anume cele cu privire la legătura dintre liberalism, democrație și educație au făcut din acesta unul dintre cei mai mari gânditori ai secolului XX, cu o contribuție de netăgăduit la dezvoltarea unei teorii educaționale moderne. Filosoful și pedagogul american a fost un susținător convins al sistemului democratic de-a lungul întregii sale cariere, de la apariția eseului *The Ethics of Democracy* în 1888 și până la moartea sa, în 1952. În toată această perioadă, Dewey s-a întors deseori la dinamicile caracteristice unei societăți democratice aflată în continuă schimbare, respingând categoric

vechile concepții cu privire la educația tradițională.⁴ Dewey nu a acceptat niciodată ideea potrivit căreia democrația ar fi fost o simplă metodă prin care se pot identifica deținătorii puterii, ci a fost călăuzit de o idee sentimentală și participativă a democrației. Cu alte cuvinte, și-a dat seama de o caracteristică pe care înaintea sa Tocqueville a evidențiat-o cu claritate, și anume că spiritul democratic trebuie continuu verificat printr-o operațiune cu caracter social, favorizând în principal legăturile asociative. Spre deosebire de gânditorul francez, Dewey a avut mai puține dubii în legătură cu realizarea acestui obiectiv, fapt ce relevă optimismul care a stat la baza gândirii sale.

Gândirea politică a lui Dewey nu poate fi detașată de opera sa cu caracter educativ. Literatura secundară ce îl privește pe Dewey nu a ținut întotdeauna cont de tezele prezente în *“Democrație și educație”* sau în *“Experiență și educație”*, fapt ce a alterat profund percepția asupra ideilor politice deweyene. În fapt, chiar aceste opere sunt cele care deschid o viziune politică asupra acțiunii umane, evidențind continuitatea care există între subiect și ceea ce îl înconjoară, indiferent dacă este vorba despre un mediu natural sau cultural. Înainte de a analiza raportul dintre educație și politică la Dewey este necesar să subliniez ruptura conceptuală în raport cu sistemele de gândire precedente. Am în vedere aici progresismul care a apărut la sfârșitul secolului al XIX – lea în Statele Unite ale Americii, ca o reacție împotriva școlii tradiționale și ca o necesitate de adaptare a întregului sistem de învățământ american la noile realități sociale ale țării. Progresismul are la bază pragmatismul, care este de altfel “un sistem de filosofie, o concepție despre lume, o “metodă”. Este un punct de vedere care duce către concret, către lucrurile reale și către omul real.^{5”}

Educația trebuie înțeleasă potrivit lui Dewey “ca o necesitate a vieții”.⁶ Educația este mai întâi mijlocul prin intermediul căruia este asigurată continuitatea socială a vieții. Din acest punct de vedere, funcția sa în raport cu viața socială este comparabilă cu cea a hrănirii sau a reproducerii pentru viața fiziologică. Viața socială este în acest sens un proces de reînnoire constantă care presupune transmiterea unor speranțe, idealuri, norme, opinii, de la adulți la cei tineri.⁷ Viața socială nu există deci, decât printr-un astfel de proces de transmitere a modelelor obisnuite de a face, de a gândi și de a simți proprii grupului.⁸ Plecând de la această afirmație, Dewey subliniază că școala (educația formală) nu constituie decât una din modalitățile posibile, proprii societăților complexe precum cele occidentale, prin care acestea se dezvoltă și progresează. În acest fel, orice proces al vieții poate fi privit ca un proces educativ care se răspândește prin intermediul lui “give and take” al comunicării inter-umane. Societatea nu există pentru Dewey decât grație și prin aceste procese de comunicare și de schimb.⁹ Educația, ca mod de reconstrucție a experienței permite astfel asigurarea creșterii experienței individuale și a celei colective, deci continuitatea lor. Datorită educației, între individ și diferitele forme de asociere umană, se instaurează o relație de schimb mutual, o formă de reciprocitate. Educația devine astfel motorul progresului social, elementul care face posibilă atât evoluția istorică, cât și emanciparea individului.¹⁰

Pragmatismul doctrinar al lui John Dewey

Interesul filosofiei pentru acțiunea și experiența umană aduce cu sine schimbări profunde în considerarea conceptului de experiență și a rolului pe care omul îl asumă în interiorul acesteia¹¹. Dewey, chiar dacă în acest caz a fost critic la adresa precedentelor curente filozofice¹², refuză să identifice experiența cu conștiința, considerând-o pe aceasta din urmă doar o parte a

vieții omului. Experiența, potrivit filozofului american, trebuie să-și reia semnificația integrală, incluzând în interiorul său toate acele manifestări respinse de către raționalismul modern¹³ până la a se identifica cu istoria. Experiența, în acest fel, capătă o puternică valență critică, iar gândirea devine un instrument¹⁴ în baza căruia se reorganizează experiența, așa cum în natură există energii care ordonă alte elemente naturale. În consonanță cu conceptul de experiență expus mai sus, este revelată o semnificație specială a naturii umane. Dewey folosește termenul de aptitudine, iar aptitudinea nu se identifica cu rutina, ci reprezintă reorganizarea experienței¹⁵, în special a celei instinctuale. Se înțelege în consecință, cât de departe este Dewey de orice formă de intelectualism și, totodată, abordarea proprie a naturii umane, după variabile biologice și de mediu. Așadar, psihologia de acest tip subliniază natura socială a minții, mintea fiind ceva dobândit și nu original, cu o structură flexibilă, gata să suporte constant modificări.

Cercetarea în jurul naturii omului ne permite să dobândim cunoștințe în legătură cu ceea ce Dewey numește *conduită*, adică morala. Morala asumă semnificația unui proces de creștere și clarificare a acțiunii umane; subiectul "învață" din experiențele trecute, trebuind să evalueze continuu situații noi, care nu pot fi definite conform unor proceduri standard. Este vorba despre a porni de la fapte empirice, încercând să nu fie reneșă esența vieții: idealul nu trebuie să înlocuiască realul.

Analiza chiar și la prima mână a aspectelor centrale ale gândirii deweyene relevă faptul că avem de-a face cu o reflecție care, programatic, a știut mai bine ca altele să se insereze în interiorul gândirii democratice. În abordarea liberală, educația democratică se bazează pe modelul școlii privită ca instituție socială care reflectă gradul de modernitate și maturitate a societății politice și civile. Acesta se manifesta prin conștiința sentimentului de apartenență la comunitatea națională înțeleasă ca și comunitate democratică și reprezintă fundamentul continuității dintre viața socială și procesul educațional.

Democrația în concepție deweyană, nu este utilizată doar în sensul pur politic, ci într-o accepțiune mult mai largă, fiind înțeleasă drept componentă esențială a oricărei etape a vieții individului. Clarence Carson¹⁶, analizând concepția lui Dewey despre democrație, identifică nu mai puțin de 30 de înțelesuri pe care autorul le oferă acestui concept. "O democrație este un sistem politic, economic, social, și educațional. Este un criteriu pentru judecăți, o teorie a cunoașterii, o metodă, un principiu, un scop, un ideal, un lucru în sine. Este o mod de viață, o formă de viață, o formă de viață asociată, un ghid pentru viață, o problemă de credință. Este egalitaristă, umanistă, științifică, preocupată de nevoile și dorințele individului, în continuă schimbare și în creștere (...). Pe scurt, potrivit pentru Dewey, democrația se aplică în toate sferile și aspectele vieții."¹⁷

Înainte de toate, democrația semnifică spirit de colaborare, solidaritate și respect față de orice inițiativă individuală. Totodată, filozoful american afirmă convingerea că democrația (din care se vor inspira măsurile liberale de public accountability) înseamnă mai ales asumarea *principiului responsabilității*. Fiecare trebuie să colaboreze îndeplinindu-și propria datorie față de progres, tuturor le este cerută *participarea* și deci colaborarea, fiecare trebuie să-și pună propria experiență în serviciul societății, în așa fel încât, pentru binele și fericirea comună, să fie mereu adoptate opțiunile și deciziile cele mai bune. Tocmai acesta experiență democratică contribuie la dezvoltarea filosofiei educației, axată în principal pe libertatea și egalitatea individului. Aceste considerații ale lui Dewey asupra democrației reflecta *pragmatismul*¹⁸ care se afla la baza concepțiilor sale sociale și politice, pe lângă concepția sa despre om. De fapt, interesul lui Dewey pentru educație este strâns legat de concepțiile lui filozofice mai generale.

Pentru el filozofia nu este decât “teoria generală a educației”, potrivit definiției pe care el însuși o dă în “Democrație și Educație”: “dacă am dori să concepem educația ca pe un proces de formare a unor atitudini fundamentale, intelectuale și emoționale față de natură și față de semenii, filosofia ar putea fi definită chiar ca teoria generală a educației¹⁹”. Pe de altă parte, când educația este abordată printr-o optică filozofică, așa cum face Dewey, ea nu poate decât să arate ca un proces de îmbogățire a experienței care duce către noi perspective, măbind astfel întregul orizont de dezvoltare a individului. Altfel spus, în domeniul educației, filosofia devine “o încercare de comprehensiune – adică de asamblare a variatelor cunoștințe detaliate despre lume și viață într-un întreg unic atotcuprinzător, fie unitar, fie, ca în cazul sistemelor dualiste compus dintr-un număr finit de principii definitive.”²⁰. În lumina celor de mai sus, apare limpede rațiunea pentru care Dewey este considerat ca fiind cel mai mare interpret al crizei profunde care a lovit regulamentul tradițional al studiilor și al tipurilor de școală de până atunci.²¹ Plecând de la observarea acestor fenomene, Dewey a îmbrățișat ideea unei societăți evoluate, adică a unei societăți care, cum deja se subliniasă în mediul utilitarismului englez, la Bentham în special, se organizează pe baze noi în scopul de a produce mai multă fericire unui număr cât mai mare de persoane²².

Concepția democratică în educație

În privința concepției democratice în educație, autorul își creionează ideile plecând de la 3 teorii educaționale “elaborate în trei epoci în care importanța socială a educației era deosebit de evidentă”²³. Prima este teoria lui Platon: “nimeni n-ar putea experima mai bine decât a făcut-o el, faptul că o societate este organizată în mod stabil atunci când fiecare individ întreprinde activitatea pentru care are aptitudini de la natură în așa fel încât să fie util pentru ceilalți (...) și că rolul educației este acela de a descoperi aceste aptitudini și să le muleze progresiv în folosul societății”²⁴. Urmează idealul “individualist” al secolului XVIII, care implică ideea unei societăți mare cât umanitatea, al cărei progres este posibil prin individ: “doctrina individualismului extremist nu era decât replica sau reversul idealurilor de perfectibilitate infinită a omului și ale unei organizări sociale care ar cuprinde întreaga umanitate. Individul emancipat trebuia să devină organul și agentul unei societăți cuprinzătoare și progresiste”²⁵. A treia teorie²⁶ care explică implicațiile pe care ideile democratice le au în educație este cea care privește educația ca “factor național și social” și în care “statul a înlocuit umanitatea; cosmopolitismul a deschis calea naționalismului. A forma cetățeanul și nu omul a devenit scopul educației”²⁷. Toate aceste teorii au fost dezaprobată de filozoful american. De exemplu, Platon ar fi făcut o mare greșală considerând unitate socială clasele și nu indivizii. Așa cum bine remarcă Dewey, cu toate că filosofia lui Platon a fost una extrem de avansată, ea a avut limitele sale cu privire la modul în care schimbarea poate afecta sau nu statul în totalitatea sa. Potrivit lui Platon, realitatea adevărată ar fi nealterabilă, concepție care justifică dorința acestuia de a construi o societate în care nu ar fi fost loc pentru schimbare”²⁸. Nu întâmplător, Platon situase în fruntea republicii sale filozofii²⁹, adică inteligența pur rațională, care ea singură poate garanta armonia între toate lucrurile, în timp ce din experiența se pot naște doar opinii. De aici predilecția pe care grecii o aveau pentru materiile pur intelectuale, în defavoarea celor bazate pe experiență, pe activitate, pe “a face”. Individualismul iluminist, în schimb, nu a fost în măsură să indice vreo instituție care să asigure punerea în practică a idealului său, așa cum rezultă din reîntoarcerea sa la natură: “educația conformă cu natura a fost considerată primul pas înspre asigurarea acestei societăți cu caracter mai pronunțat social.”³⁰. Diversele propuneri de edu-

cație națională și socială, chiar dacă au remediat lipsurile individualismului iluminist, au făcut greșea de a-l subordona pe individ instituției.³¹ Efortul lor principal a fost să “combine două idei – cea a realizării plene a personalității cu aceea a subordonării “disciplinate” față de instituțiile existente”.³² Tot privitor la vechii greci, Dewey subliniază concepțiile despre experiență și rațiune prezente la Platon și Aristotel³³. Aceștia puneau pe planuri opuse rațiunea și experiența – cu cât o lăudau pe prima, cu atât o disprețuiau pe cea de-a doua. Pentru filozofii greci, cunoașterea adevărată avea o existență independentă, în schimb, “viața practică se află într-o stare de fluctuație continuă”. A fost necesar să treacă secole, să înceapă era modernă (sec. XVII–XVIII) pentru a se face apel la importanța experienței. Primul care a simțit nevoia de a merge dincolo de concepțiile clasice “care anticipau natura” a fost Francis Bacon³⁴, care a făcut recurs la experiența ca metoda prin care omul poate să stăpânească natura³⁵. Pe această temă, Dewey afirmă că “idealul îl constituie un maxim de receptivitate”³⁶. Odată cu nașterea psihologiei și datorită introducerii metodei experimentale în mediul științific, experiența a încetat “să fie empirică și a devenit experimentală” Rațiunea încetează să fie o facultate îndepărtată și ideală și semnifică toate resursele cu care activitatea este umplută de conținut”³⁷. Aceasta a fost sfârșitul “antitezei dintre raționalism și empirism”: “rezultatul logic al acestei situații a constituit o nouă filozofie a experienței și cunoașterii, o filozofie care nu mai opunea experiența cunoașterii raționale și explicației.”³⁸. Așadar, putem să remarcăm o clară continuitate în gândirea lui John Dewey în ceea ce privește raportul dintre studiile practice și cele intelectuale, respectiv a importanței pe care o are experiența în procesul educativ.

“Creștere”, “interes” și “disciplină”

Un alt aspect extrem de important care subliniază concepția pragmatistă a autorului în privința educației democratice” este viziunea cu privire la conceptele “creștere”, “interes” și “disciplină”

Interesul este prezentat ca fiind punctul de plecare al procesului educativ. El, de fapt, “exprimă tendința naturală de a se expune, este o acțiune intrinsecă și spontană în fiecare individ în legătură cu asimilarea și învățarea prin intermediul experienței”.³⁹ Interesul înseamnă înclinația emoțională personală de la care se pleacă în procesul educațional. Interesul înseamnă “a fi absorbit, cufundat, antamat de lun lucru oarecare”⁴⁰. Cine se interesează de ceva este “o ființă activă, care nu rămâne straină de consecințe, ci participă la ele, dându-le un răspuns personal”⁴¹. Interesului îi urmează *disciplina*, înțelesă ca o capacitate de a controla și conduce experiența noastră. Nu este vorba despre orice tip de disciplină ci, spune Dewey, o persoană disciplinată este aceea care știe ce are de făcut și își cunoaște mijloacele necesare atingerii scopului⁴². *Disciplina* este capacitatea controlată de a domina mijloacele necesare pentru a conduce acțiunea noastră. În consecință, “o persoană care este pregătită să reflecteze asupra acțiunilor sale și să le întreprindă în mod deliberat este în aceeași măsură și disciplinată. Dacă adăugăm la această capacitate și puterea de a rezista în cursul unei acțiuni dusă în mod inteligent în fața confuziei, a dificultăților și a perturbărilor, atunci sesizăm esența disciplinei”⁴³. Într-un astfel de cadru scopul final al întregului proces educațional este *creșterea*, definită de Dewey”ca o deplasare cumulativă a acțiunii înspre un rezultat ulterior.”⁴⁴

În puține rânduri, Dewey sintetizează esența întregii sale gândiri politice, centru al filozofiei sale pragmatice. De fapt, gânditorul american nu are în minte exclusiv un ideal etic de democrație⁴⁵. Democrația este un concept de la care rezultă principiul egalității tuturor, dar mai există o zonă care trebuie explicată, cea în care ceea ce contează sunt raporturile interumane, sentimentele. Tezele deweyene cu privire la democrație se pot transpune cu ușurință

intr-o adevărată filozofie a democrației, o filozofie care include psihologie, pedagogie, cultură, antropologie, și care trebuie înțeleasă în sensul său cel mai profund și amplu. În termenii expuși până acum, *democrația* este pentru Dewey, strâns legată de educație. Pentru el, educația trebuie să aibă ca obiectiv principal pregătirea pentru viața într-o societate democratică, cu scopul de a forma nu numai omul, ci și cetățeanul. Altfel spus, Dewey vorbește despre *democrație* în termeni de “viață asociată” și “experiență comunicată și împărtășită”. Acest tip de democrație implică raportarea acțiunii individului la cea a celorlalți și un dialog permanent între membrii unei comunități sociale. Astfel este importantă într-un context democratic nu numai autonomia individului, dar și existența inevitabilă a celuilalt, prin co-cetățenie⁴⁶. Condiția existențială a individului este, deci, prin natura sa fragilă și precară. Individul poate depăși această condiție folosindu-se de potentialitățile sale. Nu este vorba de a elimina din viața proprie confruntarea, ci dimpotrivă, de a o înfrunta recurgând la propria inteligență și creativitate. Dacă toate acestea se realizează, se poate obține eliminarea barierelor de orice tip, a constrângerilor sociale și culturale, respectiv lărgirea propriilor orizonturi, prin emancipare⁴⁷ și responsabilizare. Numai din diversitatea și multitudinea stimulilor și intereselor se va putea obține o reală eliberare de facultăți, care poate conduce la evoluția individuală, de la care începe realizarea creșterii întregii umanități.

Acest din urmă aspect al pragmatismului este extrem de important pentru Dewey. Asadar, numai într-un context democratic se poate realiza o educație adecvată, care este la rândul ei, instrumentul principal prin care se pot afirma și consolida valorile și idealurile democrației. Rolul școlii este acela de a forma indivizii protagoniști ai vieții sociale, pentru ca apti să dialogueze cu alții, colaborând pentru atingerea de scopuri comune.⁴⁸

Concluzii

Marele merit al lui John Dewey este acela de a se fi remarcat printre primii gânditori ai începutului de secol XX care au făcut din școala o problemă centrală, încercând să localizeze filozofia în interiorul procesului educațional. Rezultatul a fost elaborarea unei noi teorii a educației, dar și ridicarea școlii la rangul de instituție principală a progresului social. Chiar la acasă, în America, au luat naștere curente și orientări care au adus obiecții școlii progresive instaurate de el. Școala sovietică de filozofie a educației i-a reproșat teoria abilităților înnăscute, împărțirea copiilor pe bază de teste în dotați și nedotați sau pregătirea intelectuală redusă în tipul de școală conceput de el.

Totuși, problemele avansate de el rămân interesante și remarcabile pentru timpul în care a trăit: activizarea învățămîntului, legarea școlii de viața practică, luarea în considerare a intereselor copilului. Curente care au urmat progresivismului, așa cum este cazul esențialismului și reconstructionismului au evidențiat lipsurile educației deweyene. Având în vedere contextul în care a activat, când filozofia vedea existența umană mai degrabă ca risc și precaritate, John Dewey a interpretat-o și înțeles-o ca șansă.

Note

¹ A fost profesor de filozofie mai întâi la Universitatea Minnesota, iar din 1889 la Universitatea Michigan. Ulterior, între anii 1894–1904 i-a fost incredințată catedra de filozofie, psihologie și pedagogie a Universității din Chicago. A predat la Universitatea din New York începând din anul 1904 până la sfârșitul carierei sale didactice. Printre operele sale cele mai importante merită enumerate: “Crezul meu pedagogic” (1897), “Școala și societate” (1899), “Cum gândim” (1910), “Democrație și educație” (1916), “Experiență și educație” (1938),

“Libertate și cultură” (1939) și “Educația de azi” (1950). Printre alte multe merite l-a avut și pe acela de a fonda prima școală elementară activă.

² Reese J., William, *The Origins of Progressive Education*, History of Education Quarterly, Vol. 41, No. 1 (Spring, 2001), pp. 2-3

³ Vezi, Dewey John, *Trei scrieri despre educație*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1973, Studiu introductiv, note și comentarii, bibliografie critică de Viorel Nicolescu, p. 63.

⁴ Autorul este de părere că o societate aflată în plin proces de schimbare are nevoie de reforme pe măsură, care să corespundă noilor realități economice, sociale și politice.

⁵ Vezi Tocqueville, A., *Despre Democrație în America*, Ed. Humanitas, 1995, p. 46. Pentru Tocqueville, democrația nu putea exista fără valorile tradiției liberale – libertatea, toleranța și autonomia de gândire. În introducerea cărții sale, el a adoptat o optică de tip educativ: “a educa democrația, a-i reanima, dacă este posibil, crezurile, a-i purifica moravurile, a-i reglementa mișcările, a înlocui puțin câte puțin lipsa ei de experiență cu știința treburilor publice, instinctele ei oarbe cu cunoașterea adevărurilor intense; a adapta guvernarea ei timpurilor și locurilor, a modifica aceasta guvernare în funcție de împrejurări și de oameni: iată cea dintâi îndatorire impusă în zilele noastre celor aflați la cârma societății”.

⁶ Vezi Stanciu, I., *Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 122-126.

⁷ Vezi Bagdasar, N; Bogdan, V.; Narly, C., *Antologie filosofică*, Ed. Universal Dalsi, 1995, pp. 621.

⁸ “Educația ca necesitate a vieții” este numele primului capitol din cartea sa fundamentală “Democrație și Educație” apărută pentru prima dată la New York în 1916. În lucrarea de față voi folosi o altă ediție a cărții – traducerea în limba română apărută la Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972.

⁹ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 4.

¹⁰ Vezi Dewey, John, *Reconstruction in philosophy*, New York, Henry Holt and Company, 1920, p. 169.

¹¹ Vezi Dewey, John, “Experiență și educație” în *Trei scrieri despre educație*, Ed Didactică și Pedagogică, București, 1977, p. 189.

¹² Dewey, John, *Democrație și Educație*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 37-47.

¹³ Vezi Popescu, Steliana, *John Dewey – Monografie Pedagogică*, Ed. Atelierele Ziarului Universul, 1940, pp. 30-31. „Filosofia nu se va însănătoși decât atunci când va înceta de a mai fi un mijloc de cercetare al problemelor filosofilor și va deveni o metodă cultivată de filosofi, a cărei menire e să se preocupe de problemele oamenilor...”.

¹⁴ Vezi Dewey, John, *Fundamente pentru o știință a educației*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1992, p. 11. Autorul are în vedere tradiția idealistă europeană care dă întâietate ideii în raport cu experiența.

¹⁵ Vezi Dewey, John, *Reconstruction in Philosophy*, Review by: George P. Adams The Philosophical Review, Vol. 30, No. 5 (Sep., 1921), pp. 519-523.

¹⁶ Vezi Dewey, John, “Experiență și educație” în *Trei scrieri despre educație*, Ed Didactică și Pedagogică, București, 1977, pg. 188: “Când spunem că experiența este un punct de acces la explicarea lumii în care trăim, înțelegem prin experiență ceva ce este vast, profund și plin de toată istoria de pe acest pământ; o istorie care (pentru că istoria nu se întâmplă în vid) include pământul și interdependentele fizice ale omului (...) Experiența include visele, nebunia, boala, moartea, munca, războiul, confuzia, ambiguitatea, minciuna și greșeala; include sistemele transcendente la fel ca empiricii; magia și superstiția ca și știința”.

¹⁷ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 126-132.

¹⁸ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 125, “Un gram de experiență este mai valoros decât o tonă de teorie, deoarece numai în experiență teoria își găsește tonul vital și semnificația pentru viață. O experiență, o foarte umilă experiență, este capabilă de a genera și de a amplifica orice volum teoretic (sau cu conținut intelectual)”.

¹⁹ Vezi Dewey, John, *Human nature and conduct*, Henry Holt and Company, New York, 1922, pp. 295-296. Morala este cea mai umană dintre toate lucrurile. Ea este cu siguranță cea mai aproape de natura umană; este în mod categoric empirică, nu teologică, nici metafizică, nici matematică. Din moment ce privește direct natura umană, tot ceea ce poate fi cunoscut de mintea și de corpul uman în fiziologie, medicină, antropologie și psihologie este strâns legat de cercetarea morală.

²⁰ Vezi <http://www.unz.org/Pub/ModernAge-1960q2-00180>, accesat la data de 11.11.2014.

²¹ Vezi Carson B. Clarence, *The Concept of Democracy and John Dewey*, disponibil pe <http://www.unz.org/Pub/ModernAge-1960q2-00180>, accesat la data de 11.11.2014.

²² Primul care a utilizat termenul de pragmatism (teorie a adevărului conform căreia o idee este adevărată dacă ea are consecințe utile, deci dacă ea ne duce la rezultate utile în domeniul experienței, al realității), a fost Charles Sanders Pierce în 1878, într-un articol intitulat: “*Cum se pot face ideile noastre clare*”. Termenul a fost reluat 20 de ani mai târziu de către William James, iar ulterior de John Dewey. Vezi Bagdasar, N; Bogdan, V.; Narly, C., *Antologie filosofică*, Ed. Universal Dalsi, 1995, pp. 621, 623.

²³ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, pp. 279-280.

²⁴ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 276.

²⁵ Vezi Nicolescu, Viorel; Sacalis, Nicolae; *John Dewey – o perspectivă critică*, studiu introductiv la *Democrație și educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. XLIX-L.

²⁶ Vezi Bentham, Jeremy, *An introduction to the Principales of Morals and Legislation*, Batoche Books, Kitchener, 2000, pp. 14-15, 27.

²⁷ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 76.

²⁸ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 76-77.

²⁹ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 79-80.

³⁰ Practic Dewey face o incursiune plecând de la Platon și ajungând la filosofia clasică a secolului XIX, când statul național înlocuiește umanitatea.

³¹ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 81.

³² Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 79.

³³ Vezi Platon, Republica (BOOK III) disponibilă online pe www.aprendendoingles.com.br/ebooks/republic.pdf, accesat la data de 15.0.2015, p. 333.

³⁴ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 80.

³⁵ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 82.

³⁶ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 82.

³⁷ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, pp. 227-234.

³⁸ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 231.

³⁹ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 243.

⁴⁰ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 231.

⁴¹ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 231.

⁴² Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 235.

⁴³ Vezi Dewey, John, *Lectures in the philosophy of education*, New York, 1966. p 10.

⁴⁴ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 110.

⁴⁵ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 151-162.

⁴⁶ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, pp. 111-113.

⁴⁷ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 112.

⁴⁸ Vezi Dewey, John, *Democrație și Educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 37.

⁴⁹ Așa se justifică și multitudinea de definiții pe care Dewey le dă democrației.

⁵⁰ Observăm aici o delimitare foarte clară a principiilor de cetățenie și co-cetățenie, principii preluate pe larg în discursuri politice actuale, îndeosebi la nivelul Consiliului Europei.

⁵¹ Autorul vede în emancipare unul dintre scopurile filosofiei educației. Vezi John Dewey, *Fundamente pentru o știință a educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992, p. 99.

⁵² Această viziune fondată pe eliberarea individului prin educație stă la baza conceptului actual de “empowerment”.

Bibliografie

1. Bentham, Jeremy, *An introduction to the Principales of Morals and Legislation*, Ed, Batoche Books, Kitchener, 2000.
2. Bagdasar, N; Bogdan, V.; Narly, C., *Antologie filosofica*, Ed. Universal Dalsi, 1995.
3. Carson B. Clarence, *The Concept of Democracy and John Dewey*, disponibil pe <http://www.unz.org/Public/ModernAge-1960q2-00180>, accesat la data de 11.11.2014.
4. Dewey John., *Trei scrieri despre educație*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1973.
5. Dewey, John., *Democrație și Educație*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1972.
6. Dewey, John, *Reconstruction in philosophy*, New York, Henry Holt and Company, 1920.
7. Dewey, John, *Experiența și educație în Trei scrieri despre educație*, Ed Didactică și Pedagogică, București, 1977.
8. Dewey, John, *Reconstruction in Philosophy*, Review by: George P. Adams The Philosophical Review, Vol. 30, No. 5 (Sep., 1921), pp. 519-523, Published by: Duke University Press on behalf of Philosophical Review Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2179325>. Accessed: 19/01/2015 02:27.
9. Dewey, John., *Human nature and conduct*, Henry Holt and Company, New York, 1922.
10. Dewey, John, *Lectures in the philosophy of education*, New York, 1966, p.10.
11. Platon, Republica (BOOK III) disponibilă online pe www.aprendendoingles.com.br/ebooks/republic.pdf, accesat la data de 15.0.2015, p. 333.
12. Popescu, Steliana, *John Dewey – Monografie Pedagogică*, Ed. Atelierele Ziarului Universul, 1940.
13. Reese J., William, "The Origins of Progressive Education" History of Education Quarterly, Vol. 41, No. 1 (Spring, 2001).
14. Stanciu, I., *Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1995.
15. Tocqueville, A., *Despre Democrație în America*, Ed. Humanitas, 1995.
16. Z. Malkova, *În școlile din S.U.A.*, Moscova, 1964.
17. <http://www.unz.org/Public/ModernAge-1960q2-00180>, accesat la data de 11.11.2014.

